

ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΕΡΕΥΝΩΝ
ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΜΠΑΤΣΗΣ

Η Ελληνική Επανάσταση του 1821: Ταξική ή Εθνικοαπελευθερωτική Επανάσταση

ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΜΑΡΙΟΛΗΣ

Σειρά Δημοσιεύσεων Ιστορικού Τμήματος
Αρ. 5

ΜΑΡΤΙΟΣ 2021

Η Ελληνική Επανάσταση του 1821 : Ταξική ή Εθνικοαπελευθερωτική Επανάσταση;

.....

Ο τίτλος του θέματος αποτελεί πρόκληση για τον μελετητή της νεότερης Ελληνικής Ιστορίας, για εκείνον δηλαδή, που ανατρέχοντας μεταξύ άλλων στις πρωτογενείς και αρχειακές κυρίως πηγές, αλλά και στα κείμενα των ίδιων των πρωταγωνιστών, θα επιχειρήσει να εντοπίσει και να αναδείξει τα επιμέρους (ταξικά, εθνικοαπελευθερωτικά, θρησκευτικά) χαρακτηριστικά της επανάστασης του 1821.

α) Για τον ομιλούντα, η αναζήτηση – σε πρώτο επίπεδο – του ταξικού χαρακτήρα της επανάστασης, διέρχεται από τη μελέτη των έργων (ή και της αρθρογραφίας ακόμη) μαρξιστών ιστορικών, δημοσιογράφων και διανοουμένων γενικότερα του 20^{ου} αιώνα σχετικά με το θέμα, όπως του Γιάννη Κορδάτου, Γιώργη Λαμπρινού, Γιάννη Ζεύγου, Νικολάου Καρβούνη και άλλων.

Μία καλή αφετηρία μελέτης, στο παραπάνω πλαίσιο, θα μπορούσαν να αποτελέσουν τα άρθρα των δύο τελευταίων, τα οποία εντοπίζουμε δημοσιευμένα στο επετειακό φύλλο του «Ριζοσπάστη», της 25-3-1936 (βλ. αντίστοιχα με τίτλους : «*Οι λαϊκές μάζες στα 1821*» και «*Η Φιλική Εταιρεία*»), εποχή κατά την οποία το Κομμουνιστικό Κόμμα Ελλάδας (ΚΚΕ) δρα πολιτικά ως «Παλλαϊκό Μέτωπο» και επιζητεί κοινωνικές και κοινοβουλευτικές συμμαχίες στο δημοκρατικό – αντιφασιστικό μέτωπο της εποχής εκείνης.

Ας σταχυολογήσουμε ορισμένα αποσπάσματα από τα κείμενα αυτά, χαρακτηριστικά για τον τρόπο, που οι συντάκτες τους σκιαγραφούν το χαρακτήρα και τους (κατ' αυτούς) ταξικούς πρωταγωνιστές της επανάστασης. Γράφει για παράδειγμα στο άρθρο του ο Ζεύγος ότι : «*Η λαϊκή εθνικοαπελευθερωτική επανάσταση του 1821 στάθηκε ο πρώτος μεγάλος σταθμός στην πάλη του ελληνικού λαού για την πρόοδο και ανύψωσή του ... Οι πλουτοκράτες πλαστογραφώντας την ιστορία διεκδικούν την ηρωική λαϊκή κληρονομιά του 1821 ... Η αστική τάξη παραποιεί την ιστορία για να*

κρύψει τον αντεθνικό της χαρακτήρα, για να σκεπάσει την ιδεολογική της γύμνια και την ιστορική της χρεοκοπία ... Ωστόσο τα ιστορικά και αδιάψευστα γεγονότα διακηρύχουν πως η επανάσταση του 1821 ήταν έργο των λαϊκών μαζών και ανήκει πλέρια στον εργαζόμενο λαό που με επικεφαλής το προλεταριάτο αγωνίζεται να την ολοκληρώσει ... Οι λαϊκές μάζες – οι αγρότες και ναύτες, οι χειροτέχνες, οι μικρέμποροι και διανοούμενοι – αποτέλεσαν τις δυνάμεις που οργάνωσαν βασικά και κίνησαν την επανάσταση ... Λίγα γεγονότα είναι αρκετά να δείξουν πως η δράση των λαϊκών μαζών στην επαναστατική φωτιά του 1821 εξεδήλωσε τους εσώτερους πόθους του εργαζόμενου έθνους ... Στην Ύδρα οι έμποροι με τους Κουντουριώτηδες επικεφαλής δεν ήθελαν με κανέναν τρόπο να βγουν στην επανάσταση. Οι ναύτες και ο άλλος λαός της Ύδρας, με επικεφαλής, τον ισάξιο του Παπαφλέσσα, ηρωικό πλοίαρχο Οικονόμου επαναστάτησαν, γκρέμισαν την εξουσία των εμπόρων και κήρυξαν την εθνική επανάσταση. Οι ναύτες έκαναν διπλή επανάσταση. Ενάντια στους Τούρκους καταπιεστές και ενάντια στους συμμάχους τους εμπόρους ...».

Από το ίδιο φύλλο, που κοσμείται από τις εικόνες του Αντωνίου Οικονόμου, του Θεόδωρου Κολοκοτρώνη καθώς και του Ρήγα Φεραίου, διαβάζουμε και μερικά χαρακτηριστικά αποσπάσματα από τα όσα γράφει για τη Φιλική Εταιρεία ο Καρβούνης, όπως ότι : **«Η επανάσταση του 1821 χρωστά την οργάνωσή της στη Φιλική Εταιρεία ... Για τη μυστική οργάνωση της Εταιρείας πήρανε σαν υπόδειγμα την οργάνωση της μασονίας. Θα ήτανε λάθος ωστόσο να πιστευθεί ότι η Φιλική Εταιρεία ήτανε παρακλάδι του μασονισμού όπως ασφαλώς ήτανε παρακλάδι η Εταιρεία των Καρμπονάρων που έδρασε στην Ιταλία ... Τόσο οι έμποροι, όσο και οι караβοκύρηδες και οι διανοούμενοι της εποχής εκείνης, ήτανε φυσικό να επηρεαστούν από τη Γαλλική Επανάσταση που είχε φλογίσει και το Ρήγα Φεραίο. Έτσι η Φιλική Εταιρεία, όπως παρατηρεί και ο Φιλήμων στο ιστορικό δοκίμιο του πηγάζει από την - μέσην τάξιν των Ελλήνων - που εσχηματιζότανε τότες και που ένοιωθε ότι η απαλλαγή από το ζυγό της τουρκικής δουλείας ήταν απαραίτητα για την ανάπτυξη και την επικράτησή της ... Για να πραγματοποιηθεί όμως ο ξεσηκωμός ήταν απαραίτητο να υπάρξει μία βάση μαζική. Ήταν αυτή ο λαός των αγροτών και των θαλασσινών ... Έτσι η Φιλική Εταιρεία είχε έτοιμο το έδαφος για την οργάνωση του ξεσηκωμού – ετοιμασμένη από σύνθετους συντελεστές μέσα**

στο ιστορικό ζετύλιγμα των γεγονότων ... Και όταν πια το ξεσήκωμα είχε οργανωθεί συστηματικά, οι οργανωτές της Εταιρείας κατάφεραν μετά την άρνηση του Καποδίστρια, να δεχθεί την αρχηγία της Φιλικής ο Αλέξανδρος Υψηλάντης, στρατηγός του Τσάρου, που δυνάμωνε την υπόθεση, ότι η επανάσταση θα είχε την υποστήριξη της Ρωσίας, παρ' όλη τη συμμετοχή της στην Ιερή Συμμαχία. Και αυτή η σκέψη έκανε αποφασιστικά τα πιο συντηρητικά στοιχεία – τους προεστούς και τον κλήρο».

Ακολουθως, από τον Γ. Κορδάτο και το έργο του «Μεγάλη Ιστορία της Ελλάδας» (τόμος 10^{ος}, 1957, είκοσι περίπου χρόνια μετά τα παραπάνω κείμενα των Καρβούνη και Ζεύγου), διαβάζουμε μεταξύ πολλών άλλων στον πρόλογο του τα εξής : **«Όμως στον εθνικοαπελευθερωτικό αγώνα πρωτοστάτησε η νέα τάξη, η αστική. Ο ρόλος της αστικής τάξης στα περασμένα χρόνια παντού ήταν προοδευτικός ... Όπως και αλλού, έτσι και στην Ελλάδα, η αστική τάξη, όταν σχηματίστηκε, επηρεάστηκε από τις γαλλικές δημοκρατικές ιδέες και προσπάθησε να μορφώσει τον ελληνικό λαό και να τον ξυπνήσει από το λήθαργο της σκλαβιάς ... Τις σκέψεις μου αυτές για το ρόλο που έπαιξε η αστική μας τάξη στις παραμονές του 1821 τις διατύπωσα για πρώτη φορά όταν έγραψα και τύπωσα τη μελέτη μου : «Η Κοινωνική Σημασία της Ελληνικής Επανάστασεως του 1821», δηλαδή πριν από 33 χρόνια. Οι απόψεις μου κάνανε μεγάλη εντύπωση, για αυτό η παραπάνω μελέτη μου χαρακτηρίστηκε σαν πνευματική μπόμπα ενάντια στο φρούριο του σκοταδισμού ... Οι λαϊκές μάζες στο Εικοσιένα, όπως είναι πασίγνωστο, πολέμησαν με ηρωισμό και με αφάνταστες θυσίες κράτησαν εφτά χρόνια το βάρος του Αγώνα. Όμως ούτε οι εμποροϋπάλληλοι, ούτε οι φτωχοαγρότες, ούτε οι κολλίγοι πρωτοστάτησαν στην οργάνωση της Φιλικής Εταιρείας. Η Φ.Ε. δεν ήταν λαϊκό δημιούργημα όπως τη θέλουν ο Λαμπρινός και ο Ζεύγος. Οι Φιλικοί στη μεγάλη τους πλειοψηφία ήταν αστοί».**

Κλείνοντας αυτό το σύντομο κύκλο ερμηνείας της Επανάστασης, με όρους αμιγώς ταξικούς και κοινωνικούς και λαμβανομένων υπόψη των εμφανών διαφοροποιήσεων μεταξύ των παραπάνω θέσεων, ίσως αξίζει να δούμε και τα όσα διατυπώνει σήμερα το ΚΚΕ, μέσα από το Δοκίμιο της Ιστορίας του (Α1 Τόμος, 2019), σχετικά με το χαρακτήρα της Επανάστασης, ότι δηλαδή : **«Η Επανάσταση του 1821 ήταν αστική εθνικοαπελευθερωτική. Κυριάρχησαν τα αιτήματα των αστικών**

στρωμάτων, που αντικειμενικά είχαν συμφέρον από την εθνική απελευθέρωση, σε συνδυασμό με τη δημιουργία αστικού κράτους, με στόχο να διαμορφωθεί εσωτερική εθνική αγορά και να διεκδικηθεί η αναβάθμιση της θέσης της ελληνικής αστικής τάξης στην ευρύτερη περιοχή. Η αστική τάξη υπήρξε η κοινωνική δύναμη στην οποία ανήκε η πρωτοβουλία για την προετοιμασία, την ανάπτυξη και την καθοδήγηση της Επανάστασης ... Από την πλευρά τους οι προεστοί και οι αρματολοί επιθυμούσαν τη διατήρηση και ενίσχυση των τοπικών προνομίων και εξουσιών που είχαν προηγουμένως και δεν ήταν πρόθυμοι να ανοίξουν το δρόμο σε ένα συγκεντρωτικό αστικό κράτος. Οι μικροί ιδιοκτήτες και οι ακτήμονες αγρότες προσδοκούσαν την απόκτηση πολιτικών δικαιωμάτων και τη βελτίωση της οικονομικής τους κατάστασης με την αποτίναξη του καθεστώτος του ραγιά, περιορισμό των προνομίων των προεστών και του ανώτερου κλήρου και κάποια διανομή της γης, που δεν είχε, όμως, ακόμα διαμορφωθεί σε ισχυρό και σαφές πολιτικό αίτημα ... Αυτή η αντιφατική διαπλοκή συμφερόντων μεταξύ διαφορετικών τάξεων και στρωμάτων εξηγεί τη ρευστότητα των κοινωνικών συμμαχιών, τους προσωρινούς συμβιβασμούς και τις εμφύλιες συγκρούσεις».

β) Ας επιχειρήσουμε τώρα να προσεγγίσουμε απ' ευθείας, σε ένα δεύτερο επίπεδο, τις κοινωνικές συνθήκες διαβίωσης, το status δηλαδή των Οθωμανών υπηκόων στα πλαίσια της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας κατά τα προεπαναστατικά χρόνια.

Είναι γενικά επιστημονικά παραδεκτό, ότι οι υπήκοοι του Οθωμανικού Κράτους χωρίζονταν καθ' όλη την περίοδο της αυτοκρατορίας, αναλόγως του θρησκευτός τους, σε δύο μεγάλες κατηγορίες, σε μουσουλμάνους και σε μη μουσουλμάνους. Οι μουσουλμάνοι αφενός κατείχαν την ευνοϊκότερη θέση μέσα στο σύστημα, αφού το ίδιο το κράτος ως ισλαμικό, κατοχύρωνε απ' αρχής και θεσμικά την ανωτερότητά τους. Οι άλλοι (χριστιανοί, εβραίοι) υπάγονταν στο σύστημα των «μιλέτ», δηλαδή των θρησκευτικών κοινοτήτων, ενώ πιο συγκεκριμένα οι Έλληνες, ανήκαν στη θρησκευτική κοινότητα των «Ρουμ», στο μιλέτ δηλαδή των Ρωμιών.

Παράλληλα με τον θρησκευτικό διαχωρισμό, υπήρχε και ένας δεύτερος, βάσει του εργασιακού status των υπηκόων : Αφενός είναι οι

ανώτεροι Οθωμανοί αξιωματούχοι και αφετέρου οι ραγιάδες, που ως γνωστόν αποτελούσαν την πλειοψηφία και ήταν υποχρεωμένοι να καταβάλουν ως επιπλέον φορολογικό βάρος το λεγόμενο «χαράτσι». Πρόκειται για το γνωστό κεφαλικό φόρο, που κάθε έτος όφειλαν οι ραγιάδες να πληρώνουν, για «αντίτιμο» του δικαιώματος να φέρουν το κεφάλι τους και να ζουν, εκτός βέβαια και μίας σειράς άλλων πολλών φόρων, προστίμων, «δοσιμάτων», δώρων κλπ. Εξυπακούεται ότι μεταξύ των δύο αυτών κατηγοριών, υπήρχαν ισχυρά, σχεδόν απαραβίαστα, στεγανά. Στους ραγιάδες, έως τις πρώτες δεκαετίες του 16^{ου} αιώνα, έχει γραφεί ότι περιλαμβάνονταν (ας σημειωθεί) εννοιολογικά και θεωρητικά και οι μουσουλμάνοι, ωστόσο από τα μέσα περίπου του ίδιου αιώνα και μετά, κατόπιν δηλαδή της εποχής του Σουλεϊμάν του Μεγαλοπρεπούς (μετά το 1560), ο όρος αφορούσε κυρίως τους μη μουσουλμάνους υπηκόους, δηλαδή τους χριστιανούς (ραγιάδες – ζιμήδες).

Ένα επίσης βασικό – πέρα από το χαράτσι – και χαρακτηριστικό βάρος των χριστιανικών οικογενειών έναντι της Οθωμανικής διοίκησης, ήταν και η μέθοδος «ντεβσιρμέ», δηλαδή ο βίαιος εξισλαμισμός ή αλλιώς το γνωστό μας «παιδομάζωμα», που εφαρμοζόταν απ' αρχής σχεδόν της συστάσεως του Οθωμανικού Κράτους έως και τα τέλη του 17^{ου} αιώνα.

Μέσα σε αυτό το πλαίσιο των βασικών, βάσει της θρησκείας κυρίως, διαχωρισμών και ανισοτήτων που επέβαλαν οι Οθωμανοί, οφείλουμε να δούμε και τις επιμέρους κοινωνικές ομάδες του ελληνικού – χριστιανικού στοιχείου, που απάρτιζαν τις λεγόμενες «ελίτ» κατά τις παραμονές της Επανάστασης του 1821 :

Κλήρος.

Για τον κλήρο, είναι γνωστό ότι ήδη από την εποχή του Μωάμεθ του Πορθητή, κατοχυρώθηκαν τα διοικητικά και οικονομικά προνόμια της Εκκλησίας, όπως επίσης και ο ρόλος του εκάστοτε Πατριάρχη της Κωνσταντινούπολης, ως του ανώτατου πνευματικού και θρησκευτικού ηγέτη των χριστιανών, στον οποίο μάλιστα απονεμήθηκαν και πολιτικοί τίτλοι της Οθωμανικής διοικητικής ιεραρχίας («μιλέτ μπασί» και «ρουμ βεκιλί»). Είναι χαρακτηριστικό της αυτονομίας, που απολάμβανε η Εκκλησία, ότι ο ορθόδοξος κλήρος είχε το δικαίωμα να επικυρώνει γάμους,

διαζύγια και σειρά άλλων αρμοδιοτήτων σε θέματα οικογενειακού και κληρονομικού δικαίου. Ως προς την στάση της Εκκλησίας απέναντι στην Επανάσταση, είναι γεγονός ότι η πλειονότητα των ιστορικών, της αποδίδει αρνητική στάση ή (στην καλύτερη περίπτωση) αδιάφορη, εξ αιτίας μίας διαχρονικής, όπως την αναφέρουν, «δυτικοφοβίας» της και αντίδρασης έναντι των ιδεών του Διαφωτισμού. Και τούτο, παρά το γεγονός πχ του απαγχονισμού του Πατριάρχη Γρηγορίου του Ε΄ από τους Οθωμανούς, κατά το ξέσπασμα της επανάστασης.

Ωστόσο, κοινή πεποίθηση πιστεύουμε ότι αποτελεί, η αποδοχή ότι ένας μεγάλος αριθμός χαμηλόβαθμων ιερωμένων, μοναχών, αλλά και ιεραρχών ανώτερης βαθμίδας (επισκόπων, μητροπολιτών κλπ) των επαναστατημένων περιοχών στην Ελλάδα, συμμετείχε ενεργά στα επαναστατικά πράγματα._

Οι ένοπλοι (κλέφτες και αρματολοί).

Για τους ορεσίβιους ενόπλους, που ελεύθεροι κινούνταν εκτός Οθωμανικής νομιμότητας λόγω της κοινωνικής και θρησκευτικής καταπίεσης, ουκ ολίγα δημοτικά – κλέφτικα τραγούδια έχουν γραφεί. Μερικές φορές μάλιστα, κάποιοι από αυτούς αποκτούσαν μεγάλη δύναμη, που τους επέτρεπε να κάνουν επιδρομές εναντίον μεγάλων χωριών, κωμοπόλεων ή και εναντίον μεγάλων εμπορικών караβανιών, πράγμα που ανάγκαζε την Οθωμανική εξουσία να τους αντιμετωπίσει. Αυτό γινόταν με δύο τρόπους : είτε με την καταδίωξη – εξόντωση τους είτε με τον προσεταιρισμό τους διά τη χορήγησης αμνηστίας. Στην περίπτωση αυτή, οι πρώην κλέφτες, νομιμοποιημένοι πλέον από την εξουσία, μετέπιπταν στο καθεστώς του «αρματολού», αυτού δηλαδή που όφειλε για λογαριασμό της Οθωμανικής Διοίκησης να φυλάσσει στρατιωτικά και διατηρεί την τάξη σε συγκεκριμένες εδαφικές περιφέρειες (στα «αρματολίκια»), καθώς και στα περάσματα τους («δερβένια»). Ο θεσμός αυτός ευδοκίμησε, λόγω της ορεινής μορφολογίας του εδάφους, κυρίως στην περιοχή των Αγράφων, αλλά και γενικότερα στην κεντρική και δυτική στερεά Ελλάδα. Ο δε εκάστοτε αρχηγός των αρματολών («Καπετάνιος»), με τους λουφέδες (μισθούς) της Οθωμανικής διοίκησης, τα τέλη διοδίων από τα περάσματα που έλεγχε και την πολύ σημαντική κινητή περιουσία που συνήθως συγκέντρωνε (γιδοπρόβατα κλπ), συνιστούσε μία σημαντική στρατιωτική

και πολιτική προσωπικότητα στα πλαίσια της ελληνικής κοινότητας. Και μόνο η ανάγνωση μερικών ονομάτων από αυτούς (Γεώργιος Καραϊσκάκης, Ανδρέας Ίσκου, Μήτσος Κοντογιάννης, Γιώργος Νικολού Βαρνακιώτης, Γεώργιος Τζόγκας κλπ), αρκεί για να καταδείξει το ρόλο και τη σημασία που έπαιξαν οι αρματολοί κατά τη διάρκεια της Επανάστασης. Δίχως βέβαια να παραβλέπουμε ότι αρκετοί από αυτούς συχνά ήρθαν σε συναλλαγή («καπάκια») με την Οθωμανική Διοίκηση, ακόμη και κατά τη διάρκεια της Επανάστασης.

Από τους αρματολούς, εντελώς διαφορετική κατηγορία, αν και ένοπλοι, αποτέλεσαν οι «κάποι», δηλαδή νόμιμοι οπλοφόροι που τάσσονταν ιδιωτικά στην υπηρεσία των προεστών και που έδρασαν κυρίως στην Πελοπόννησο. Χαρακτηριστικές περιπτώσεις κάπων κατά καιρούς προεπαναστατικά, υπήρξαν οι οικογένειες Κολοκοτρώνη, Πλαπούτα, των Χονδρογιανναίων κλπ, που συχνά βεβαίως εναλλάσσονταν με τον ρόλο και την κατάσταση του κλέφτη.

Οι Προεστοί – Κοτζαμπάσηδες.

Όσον αφορά στην συγκεκριμένη κατηγορία, ο καταλληλότερος τόπος για τη μελέτη της διαμόρφωσής της, είναι η Πελοπόννησος ή αλλιώς Μοριάς. Περιοχή που πριν την έναρξη της επανάστασης απαρτιζόταν σε ποσοστό περίπου 85 % από Έλληνες Χριστιανούς (σύνολο κατοίκων 398.709 από τους οποίους 334.896 ήταν Έλληνες και οι υπόλοιποι 63.813 Τούρκοι. Στη δε Ρούμελη, σε σύνολο 206.355 κατοίκων, οι Έλληνες ήταν 186.503 ή 90,5% και οι υπόλοιποι Τούρκοι).

Ειδικά μετά την ανακατάληψη της περιοχής από τους Οθωμανούς το 1715, ως συνέπεια της ήττας της Βενετίας στην τότε βενετοτουρκική σύρραξη, η Πελοπόννησος, λόγω της παθητικής (υπέρ των Οθωμανών) στάσης του ντόπιου πληθυσμού σε σχέση με τους Βενετούς, διατήρησε δικαίωμα τοπικής αυτοδιοίκησης, ενώ παράλληλα στους Έλληνες αναγνωρίστηκε δικαίωμα εγγείου ιδιοκτησίας, έστω και σε πολύ περιορισμένο βαθμό συγκριτικά με τους μουσουλμάνους. Τότε ο Μοριάς αποτελούσε «εγιαλέτι» (περιφέρεια), διαιρούμενο σε 24 επαρχιακά διαμερίσματα – «σαντζάκια», υπό την ηγεσία πασά («Μόρα βαλεσί»), που έδρευε στην Τρίπολη και λογοδοτούσε στον Μεγάλο Βεζύρη. Τον πασά

πλαισίωσαν διάφοροι μουσουλμάνοι (Τούρκοι) αξιωματούχοι, ενώ υπήρχε και ο «δραγουμάνος», που ήταν Έλληνας και διοριζόταν μετά από πρόταση των τοπικών προυχόντων. Επίσης χριστιανοί, που συμπλήρωναν μαζί με τον δραγουμάνο την περιφερειακή διοίκηση, ήταν και δύο εκπρόσωποι των κοτζαμπάσηδων, οι πλέον ισχυροί, από τις επαρχίες της Πελοποννήσου.

Σε επίπεδο επαρχίας (βιλαετιού ή καζά), την ανώτατη διοίκηση ασκούσε ο κατά τόπους «Αγάς» (ή ο βοεβόδας), πρόσωπο πολύ ισχυρό και με εκτεταμένη ακίνητη ιδιοκτησία. Αντίστοιχη δε θέση στην κοινωνική ιεραρχία με τους προεστούς κοτζαμπάσηδες, είχαν στα νησιά οι οικοκυραίοι – πλοιοκτήτες. Πρόκειται για μία κοινωνική κατηγορία, που ως συμμετέχουσα στην τοπική αυτοδιοίκηση, αύξησε βαθμιαία την οικονομική της δύναμη και πολιτική επιρροή, ακόμη και απευθείας προς την Πύλη. Χωρίς βέβαια να παραβλέπεται ότι ασκούσε εξουσίες «δοτές» και ότι και αυτή υπαγόταν στην εξουσία και τις διαθέσεις του αλλόθρησκου κατακτητή. Ο λόγος της ευνοϊκότερης θέσης της, σε σχέση με τους λοιπούς ραγιάδες, ήταν αυτός που βασικά τους καθιστούσε, αρχικά, επιφυλακτικούς και με πολλούς ενδοιασμούς έναντι της Επανάστασης.

Ωστόσο, αποτελεί γενική παραδοχή, ότι και η τάξη αυτή πρόσφερε σημαντικά στον αγώνα και συμμετείχε ενεργά στα πολιτικά όργανα της επαναστατικής διοίκησης, με δεδομένη την προηγούμενη εμπειρία της στα τοπικά κοινά αλλά και στην οικονομική διαχείριση.

Οι Φαναριώτες και τα στρώματα των εμπόρων και των διανοομένων.

Για αυτές τις κοινωνικές κατηγορίες, στους οποίους συμπεριλαμβάνουμε και μία μερίδα Φαναριωτών, που προεπαναστατικά είχε εγκαταλείψει την Κωνσταντινούπολη και τις Παραδουνάβιες ηγεμονίες, και μετοίκησε στη Δυτική Ευρώπη και τη Ρωσία, είναι γενικά παραδεκτό ότι ερχόμενες σε επαφή με τις Δυτικοευρωπαϊκές ιδέες του εθνικισμού, του φιλελευθερισμού και των πολιτικών αρχών της Γαλλικής Επανάστασης, λόγω της εγκατάστασης ακριβώς πολλών από αυτούς σε ευρωπαϊκές πόλεις (είτε για να σπουδάσουν είτε για να ασκήσουν τις εμπορικές τους δραστηριότητες), υπήρξαν τελικά οι φορείς του πολύ σημαντικού πνευματικού κινήματος του Νεοελληνικού Διαφωτισμού και τα μέλη μίας αναδυόμενης – οικονομικά – νέας τάξης, δηλαδή της αστικής.

Θα αποτελούσε παράλειψη, να μην τονίσει κανείς ότι ακόμη και αυτά τα ιδρυτικά μέλη της γνωστής μας Φιλικής εταιρείας, που ενέπνευσαν και σχεδίασαν την επανάσταση, ανήκαν σε αυτήν την αναδυόμενη τάξη, που αναμφίβολα αποτέλεσε τον ιδεολογικό, αλλά και οικονομικό «αιμοδότη», διεκδικώντας παράλληλα και δυναμικά τον δικό της πολιτικό ρόλο στα 1821.

Όλες οι παραπάνω κοινωνικές κατηγορίες, άλλοτε περισσότερο και άλλοτε λιγότερο συνεργαζόμενες μεταξύ τους (και έχοντας πάντοτε ως μέριμνα να διαφυλάξουν τα δικά τους ταξικά συμφέροντα), ήταν αυτές που πλαισιωμένες από την πλειοψηφία των Ελληνικού πληθυσμού (των αγροτών, κτηνοτρόφων, τεχνιτών, ναυτών κλπ), υλοποίησαν την επανάσταση του 1821 με σκοπό την απελευθέρωση από την Οθωμανική απολυταρχική εξουσία του αλλόθρησκου Σουλτάνου.

γ) Σε ένα τρίτο επίπεδο τώρα, ας έρθουμε στα κείμενα των ίδιων των πρωταγωνιστών (ή και των απλών αγωνιστών γενικότερα της εποχής εκείνης). Μέσα από αυτά, ας προσπαθήσουμε να δούμε τα επιμέρους χαρακτηριστικά της Ελληνικής Επανάστασης, αλλά κυρίως και την ιδεολογία, τον ψυχισμό και τα κίνητρα των ίδιων, ώστε και μέσα από αυτά να εξάγουμε τα δικά μας τελικά συμπεράσματα :

- Από τα Αρχεία της Ελληνικής Παλιγγενεσίας, διαβάζουμε την Διακήρυξη των παραστατών (εκπροσώπων) της Εθνοσυνέλευσης της Επιδαύρου (15 Ιανουαρίου 1822) όπου οι ίδιοι διακηρύσσουν *«εαυτούς απογόνους του σοφού και φιλανθρώπου έθνους των Ελλήνων, που αρνούνται πλέον να ανεχθούν την μέχρι αναληθσίας .. σκληράν του οθωμανικού κράτους μάστιγαν και αποφασίζουν να πάρουν τα όπλα εις χείρας και να εκδικηθούν εαυτούς και την πατρίδαν τους από μία τοιαύτην φρικτήν και άδικον τυρρανίαν»*. Στη συνέχεια δηλώνουν σαφώς ότι ο κατά των Τούρκων πόλεμος δεν στηρίζεται σε *«αρχάς τινάς δημαγωγικάς και στασιώδεις»* αλλά είναι ένας *«πόλεμος εθνικός και ιερός»*, που μοναδικό σκοπό έχει την ανάκτηση των δικαίων, της ελευθερίας, της ιδιοκτησίας και της τιμής τους .. Με βάση τις αρχές των *«φυσικών δικαίων»* ζητούν να εξομοιωθούν με τους λοιπούς συναδέλφους τους Ευρωπαίους Χριστιανούς.

- Δέκα μήνες πριν από τη Διακήρυξη αυτή, συγκεκριμένα στις 23

Μαρτίου 1821 και ακριβώς κατά την ημέρα απελευθέρωσης της Καλαμάτας, είχε προηγηθεί ένα άλλο σημαντικό πολιτικό κείμενο. Πρόκειται για την γνωστή «*Διακήρυξη προς τις ευρωπαϊκές Αυλές*», που υπέγραψε ο μέχρι τότε ηγεμόνας της Μάνης, Πετρόμπεης Μαυρομιχάλης, ως αρχιστράτηγος του Σπαρτιατικού και Μεσσηνιακού Στρατού και εκ μέρους και της Μεσσηνιακής Συγκλήτου. Από την διακήρυξη διαβάζουμε μεταξύ άλλων ότι : «*Ο ανυπόφορος ζυγός της Οθωμανικής τυραννίας εις το διάστημα ενός και επέκεινα αιώνος (σημ. αναφέρεται στην δεύτερη τουρκοκρατία της Πελοποννήσου, από το 1715 και μετά) κατήντησεν εις μίαν ακμήν ώστε να μη μείνη άλλο εις τους δυστυχείς Πελοποννησίους Γραικούς ειμή μόνον πνοή. Και αυτή δια να ωθή κυρίως τους εγκαρδίους των αναστεναγμούς. Εις τοιαύτην όντες άθλιαν κατάστασιν, στερημένοι από όλα τα δίκαιά μας, με μίαν γνώμην ομοφώνως απεφασίσαμεν να λάβωμεν τα άρματα, και να ορμήσωμεν κατά των τυρράνων. Πάσα προς αλλήλους μας φατρία και διχόνοια, ως καρποί της τυραννίας, απερρίφθησαν εις τον βυθόν της λήθης και άπαντες πνέομεν πνοήν ελευθερίας ... Εν ενί λόγω όλοι απεφασίσαμεν ή να ελευθερωθώμεν ή να αποθάνωμεν ...».*

Σχετικός με τα γεγονότα της απελευθέρωσης της Καλαμάτας και με ενδιαφέρον είναι και ο διάλογος, που μας μεταφέρει ο Αμβρόσιος Φραντζής στην Επιτομή της Ιστορίας του, ο οποίος έγινε την ίδια ημέρα (23 Μαρτίου) μεταξύ του Πετρόμπεη Μαυρομιχάλη και του Μπουλούκμπαση (αστυνόμου) του βοεβόδα Σουλεϊμάν Αγά Αρναούτογλου : «*..Ο Αγάς σας χαιρετά και ερωτά να τον ειπήτε, τι πράγματα είναι αυτούνα που κάνετε, και τι κλεφτοδουλαιίς, όπου με αυτά θα χάσετε το ραγιά του Βασιλιά και στην αφεντιά σας ετούτα τα πράγματα δεν θα εύγουν σε καλό..*». Ο Πετρόμπεης απάντησε : «*Ακούσαμεν όσα μας είπες εκ μέρους του Αγά σου, και όσα βλέπετε δεν είναι κλεφτοδουλαιίς, είναι πράγματα στέρα και δεν είναι μονάχα εδικά μας, είναι του Θεού και των Βασιλέων...*». Στο διάλογο αυτό παρενέβη και ο Αναγνωσταράς (Αναγνώστης Παπαγεωργίου) ο οποίος είπε : «*Μπουλούκμπαση ! κανέναν βοηθό δεν έχουμε, πε του Αγά σου και μήτε μας χρειάζεται από κανένα μέρος βοήθεια. Το δίκαιο μας θα το πάρωμεν με το χέρι μας, διότι εσείς δεν μας αφήσατε τόσα χρόνια μήτε σκούφιαν εις το κεφάλι μας. Εις το εξής δεν σας υποφέρωμεν μήτε σας χωνεύομεν πλέον ... θέλομεν σε τρεις ώραις να μας παραδώσετε τα άρματά σας, διότι αν παρακούσετε, θα σας περάσουμε όλους από το σπαθί και το κρίμα ας είναι*

εδικόν σας ...».

-Αξίζει να ακούσουμε και κάτι από τις ιστορικές σημειώσεις του Μανιάτη Πέτρου Κουτήφαρη, που έζησε ως παιδί το ξέσπασμα της Επανάστασης, όπου χαρακτηριστικά γράφει : *«Έχω εις την μνήμην ανεξάλειπτον την στιγμήν εκείνην καθ' ην ο πατήρ μου εν τω μέσω της νυκτός αναστάς της κλίνης ήρπασεν εις χείρας τα όπλα του, τα ησπάσθη, τα εξώσθη και επικαλεσθείς πρώτον την δύναμιν της Θείας Πρόνοιας και τας ευχάς της Πατρίδος εξεστράτευσεν μετά συγχωριανών μας κατά του κοινού εχθρού. Ενθυμούμαι τα κρουνηδών εκχεόμενα δάκρυα της μητρός μου, την οποίαν ο πατήρ μου αποχαιρετών και κατασπαζόμενος αυτήν και τα τέκνα του επρόφερε το των προγόνων μας, ήτοι ταν ή επί τας..».*

Η ακόμη και ένα απόσπασμα από μία αναφορά παραπόνων (ΓΑΚ), ενός αξιωματικού του αγώνα και μετέπειτα του στρατού (Φάλαγγας), δηλαδή του Πέτρου Κανακάκη από την Κηπούλα Λακωνίας, ο οποίος στα 1841 έγραψε προς τον διοικητή του : *«...Παραπονούμαι κ. Τετράρχα διότι υστερούμαι το αργυρόν αριστείον ενώ υπηρέτησα ως ένας καλός αξιωματικός εις όλον το διάστημα του Ιερού Αγώνος, αν δε αίτιον είναι διότι δεν έχω δίπλωμα, από τας τότε κυβερνήσεις της Ελλάδος, γνωρίζετε καλώς ότι ημείς αγράμματοι όντες δεν εφροντίζομεν περί λήψεως διπλωμάτων, διότι ο κυριότερος σκοπός μας ήτον το να φονεύομεν τους εχθρούς μας Τούρκους..».*

-Ιδιαίτερα χαρακτηριστικό, ωστόσο, για τον, πέραν του εθνικοαπελευθερωτικού, παράλληλα ταξικό χαρακτήρα της επανάστασης, των αντιθέσεων και των εύθραυστων ισορροπιών μεταξύ του επαναστατημένου λαού και των προεστών κοτζαμπάσηδων, είναι και το εξής χωρίο από τα απομνημονεύματα του Θεόδωρου Κολοκοτρώνη («*Διήγησις συμβάντων της Ελληνικής Φυλής*»).

Ο ίδιος αναφερόμενος στις ταραχές του στρατοπέδου των Βερβένων Αρκαδίας, περί τα τέλη Ιουνίου του 1821 και με αφορμή την αποπομπή του απεσταλμένου εκ της Φ.Ε. Δημητρίου Υψηλάντη από τους τοπικούς κοτζαμπάσηδες, λέει : *«Εις τα Βέρβενα ήσαν συναγμένοι έως 5.000 στρατιώτες, αυτοί επήραν όλοι τα άρματα δια να σκοτώσουν όλους τους άρχοντας. Ήλθαν και μας πολιόρκησαν εις το κονάκι του Πετρόμπεη, όπου είμεθα όλοι συναγμένοι. Ήκουσα τον θόρυβον και ηθέλησα να έβγω έξω, ο*

Κανέλλος Δεληγιάννης μ' εμπόδιζε, τους είπα : αφήσετε να έβγω έξω μήπως γένη αρχή και πέσει κανένα ντουφέκι και τότε μας σκοτώσουν όλους. Εγώ στρατιώτες δεν είχα τότες, εβγήκα έξω και ωμίλησα : Έλληνες τι θέλετε ; Ελάτε εδώ. Και ευθίς έτρεξαν και με σήκωσαν εις τον αέρα. Μου λένουν : ότι θέλομε να σκοτώσομε τους άρχοντας, διότι μας έδιωξαν τον Υψηλάντη ... Τους είπα : Διατί θέλομεν τον χαϊμό μας μοναχοί μας ; Ημείς σηκώσαμεν τα άρματα διά τους Τούρκους και έτζι ακουσθήκαμεν εις την Ευρώπην, ότι εσηκώθηκαμεν οι Έλληνες δια τους Τυράννους και στέκεται όλη η Ευρώπη να ιδή τι πράγμα είναι τούτο. Οι Τούρκοι όλοι είναι απείραγοι στα κάστρα και εις ταις χώραις και ημείς εις τα βουνά και εάν σκοτώσωμεν τους Προεστούς θα είπουν οι Βασιλείς ότι τούτοι δεν εσηκώθησαν δια την ελευθερίαν αλλά να σκοτωθούν συνατοίτους και είναι κακοί άνθρωποι Καρβονάροι και τότε εμπορούν οι Βασιλείς να βοηθήσουν τον Τούρκο ...».

Τέσσερα χρόνια αργότερα (τον Μάιο του 1825), μετά τα γεγονότα αυτά των Βερβένων, όταν πλέον οι Έλληνες είχαν κάνει δύο εμφυλίους πολέμους, με τον Ιμβραήμ να έχει ανακαταλάβει μεγάλο μέρος της Πελοποννήσου, ο ίδιος ο Κολοκοτρώνης – ηττημένος και φυλακισμένος πλέον στην Ύδρα - θα έγραφε προς την Διοίκηση, μαζί με τους (επίσης φυλακισμένους Μοραΐτες προκρίτους) Κανέλλο Δεληγιάννη, Ιωάννη Νοταρά, Μήτρο Αναστασόπουλο, Γιαννάκη Κρίτζαλη, τα εξής μεταξύ άλλων (ΓΑΚ) : «.. Παρακαλούμεν ουν την Σ. Διοίκησιν, ευσπλαχία φερόμενη και παραβλέπουσα τα προγεγονότα, ως φιλόστοργη Μήτηρ δίδουσα μας την άδειαν να μας ελευθερώση δια να κάμωμεν το προς την Ιεράν πατρίδα χρέος μας, ορκιζόμενοι εις Θεόν, και Πατρίδα ότι θέλομεν φέρη σέβας και ευπείθειαν εις την Σ. Διοίκησιν, εις τας διαταγάς της και εις τους νόμους της Πατρίδος ..».

Ένα άλλο, επίσης ενδιαφέρον κείμενο (από τα ΓΑΚ επίσης), ενδεικτικό της ταξικής διάστασης της επαναστατικής διαδικασίας και των κοινωνικών λαϊκών αιτημάτων, είναι και η από 21 Μαρτίου 1831 επιστολή του πρώην Φιλικού και τότε Διοικητή Σπάρτης (Μάνης) Ιάκωβου Κορνήλιου προς τους Μανιάτες, κατά τις (υποκινούμενες από τους Μαυρομιχαλαίους) ταραχές που είχαν ξεσπάσει στην περιοχή κατά του Ιωάννη Καποδίστρια :

«Σπαρτιάται ! Γνωρίζετε κάλλιστα την ιστορίαν της Πατρίδος Σας επί

Τουρκοκρατίας και δεν λησμονήσατε τα δεινά όπου επάσχετε. Εκείνον τον καιρόν δεν εξουσίαζεν ο Σπαρτιάτης το βελανίδι του και το λάδι του και τα λοιπά προϊόντα του. Οι Μπέηδες τα αγόραζαν όσως ήθελαν και τα επωλούσαν προς όφελός των. Όλοι εδούλευαν δι' αυτούς. Όλοι ήσαν υπόχρεοι να εκτελώσιν ότι τους επρόσταζαν. Ως και ενέδρας – χωσίας. Δεν υπήρχε ελευθέρα θέλησις, δεν ήτον Νόμος, δεν ήτον ο Σπαρτιάτης κύριος της υπάρξεώς του και της περιουσίας του ... Ο Μεγαλοδύναμος Θεός, δια της συνδρομής των κραταιών δυνάμεων, ηλευθέρωσε την κλεινήν Ελλάδα και έθεσεν επί κεφαλής του Ελληνικού Έθνους Σοφόν και μέγαν άνδρα όστις φροντίζει πατριότητα δια την ευδαιμονίαν του .. Τα κατά τόπους δημόσια καταστήματα, τα σχολεία, τα Δικαστήρια, όλα τούτα εγγυώνται την προσωπικήν ελευθερίαν και την ανενόχλητον απόλαυσιν της Ιδιοκτησίας και των κόπων ενός εκάστου. Ιδού τα αληθινά δικαιώματα τα οποία επί Τουρκοκρατίας δεν είχετε επειδή ήσαν αφηρημένα από τους Μπέηδες ..».

-«Πόλεμος Ιερός», «Επανάσταση Ιερή», «Πατρίδα», με τη συχνή μάλιστα επίκληση της χριστιανικής πίστης και της θρησκευτικής διαφορετικότητας ανάμεσα στους αντιμαχόμενους, παρατηρούμε ωστόσο ότι συχνά αναφέρονται ως έννοιες στα έγγραφα της Επανάστασης.

δ) Έχοντας υπόψη όλα όσα παραπάνω αναφέρθηκαν, προκύπτει ίσως το ερώτημα για το κατά πόσο και σε ποιο βαθμό ικανοποιήθηκαν τα επιμέρους κοινωνικά, οικονομικά και πολιτικά αιτήματα των εμπλεκόμενων κοινωνικών τάξεων (πχ για τη συμμετοχή στην πολιτική ζωή, τα αξιώματα, τη νομή καλλιεργήσιμης γης, εθνικών γαιών κλπ) στους χρόνους μετά την ανεξαρτησία.

Δεν θα σταθώ στις επιμέρους ηγετικές ομάδες, τις λεγόμενες «ελίτ», για τις οποίες τα ιστορικά δεδομένα για το δρόμο που ακολούθησαν μετεπαναστατικά είναι λίγο - πολύ γνωστά.

Στέκομαι στον απλό λαό, στους απλούς αγωνιστές και δίνω το λόγο στον ανιδιοτελή αγωνιστή του 1821 και στα όσα χαρακτηριστικά έγραφε το Μαΐο του 1829 στην Αίγινα προς τον Ιωάννη Καποδίστρια : «Έβαλον ενέχυρον το σπαθί μου και το ντουφέκι μου, δίδοντας μου ο κ. Σπηλιάδης επτά τάλλαρα δια να ημπορέσωμεν να οικονομήσωμεν τα παιδιά μας, τα οποία εφέραμε ενταύθα δια να σπουδάσουν. Τώρα δε εξοχότατε αυτά τα χρήματα

έως τώρα ετελείωσαν και δια να μην στείλω οπίσω εις την Σπάρτην τα παιδιά χωρίς να σπουδάσουν προστρέχω θερμώς εις την αυτού εξοχότητα ... Δια τον δούλον σας Σαλαφατίνον είναι μεγάλον δίκαιον να τον προφθάσετε διότι εις τον ένατο τούτο διάστημα του Ιερού μας Αγώνος έκαμα το κατά δύναμιν χρέος μου καθ' όλην την έκτασιν και ούτε ποτέ να φερθώ προς την παραμικράν κατάχρησιν και εν ταυτώ εις το αυτό διάστημα να επισκεφθώ την δυστυχήν φαμίλιαν μου..».

Κλείνοντας την παρούσα εισήγησή μου και από εκεί και πέρα, η δική μου σκέψη και πρόταση προς όλους όσους με άκουσαν (που πιστεύω ότι έχουν τα δικά τους συμπεράσματα ή και ερωτήματα ακόμη ως προς τον χαρακτήρα της Ελληνικής Επανάστασης), θα ήταν να ανατρέξουν και να δουν τα κοινωνικά και πολιτικά γεγονότα στο ανεξάρτητο κράτος κατά τις πρώτες τρεις – τέσσερις δεκαετίες του βίου του. Δηλαδή κυρίως τα αίτια, τις συνθήκες, τα αιτήματα και τα αποτελέσματα όλων των εξεγέρσεων και επαναστάσεων που ακολούθησαν μέχρι τουλάχιστον και την έξωση του Όθωνα το 1862. Είναι μία αναδρομή, που πιστεύω μας δίνει γνώση και ως προς τα επιμέρους χαρακτηριστικά της Επανάστασης, αλλά και ως προς το βαθμό της επιτυχίας της τελικά.

.....